

ХРОНІКА

Ольга БІЛОБРОВЕЦЬ (Житомир)
Вікторія ВЕНГЕРСЬКА (Житомир)

Міжнародна наукова конференція «Війни в Україні у ХХ і ХХІ ст.: засоби масової інформації, експерти, дезінформація»

Від моменту захоплення Криму й початку війни на сході України німецькі історики, чії дослідження прямо та опосередковано пов'язувалися з нашою країною, ініціювати заснування спільного наукового осередку. У червні 2014 р. українці ФРН прилетіли в Україну з метою висловити підтримку своїм українським колегам. Під час зустрічі в Міністерстві освіти і науки України виникла ідея заснувати в Києві Німецький історичний інститут. Однак цей задум не було реалізовано й у вересні 2014 р. на з'їзді істориків Німеччини ухвалено рішення про створення комісії, установче засідання котрої відбулося вже в лютому 2015 р.¹

Започаткування та діяльність Німецько-української комісії істориків (НУКІ) стало неординарною подією в науковому середовищі, зокрема для багатьох фахівців, котрі досліджують німецько-українські взаємини, теми новітньої історії, збройних конфліктів ХХ – початку ХХІ ст. Сьогодні особлива увага надається подіям війни Росії проти України. Зусиллями відомих українських і німецьких істориків було створено платформу, що дозволила організувати заходи для обговорення актуальних питань історії України й Німеччини, проводити наукові дискусії. Впродовж 7 років українська секція, яку очолював професор Ярослав Грицак, та німецька секція під керівництвом професора Мартіна Шульце Весселя стали організаторами низки конференцій і семінарів. Фінансову підтримку діяльності НУКІ здійснює Німецька академічна служба обмінів (DAAD) із коштів Міністерства закордонних справ Німеччини. Дослідницькі стипендії надавав і Фонд Роберта Боша. Комісія проводить щорічні наукові конференції, які по чергово відбуваються в Німеччині та Україні. Тематика заходів охоплює проблематику Української революції 1917 р. та її переосмислення, війни, зокрема Другу світову, політики пам'яті та місця України у великих політичних трансформаціях новітньої Європи. Конференції 2020–2021 рр. присвячувалися Голодомору. Від 2016 до 2019 рр. відбувалися семінари для молодих дослідників, які проводилися в Україні. Їх тематика стосувалася широкого кола питань: від глобальних перспектив історії України до політики пам'яті, війн, революцій та автобіографічного представлення періоду 1939–1950-х рр. На початку вересня 2022 р. працювала літня онлайн-академія для істориків.

20–21 жовтня 2022 р. місцем проведення наукової конференції на тему «Війни в Україні в ХХ і ХХІ ст.: засоби масової інформації, експерти, дезінформація» став Інститут досліджень Східної та Південно-Східної Європи ім. Г.Ляйбніца в м. Регенсбург. Захід відбувся в онлайн та офлайн форматах і зібрав дослідників, журналістів, громадських діячів із Німеччини, України, Молдови, США, Канади, Ізраїлю.

Безпосередньо організацією займалися керівник відділу історії в Інституті досліджень Східної та Південно-Східної Європи ім. Г.Ляйбніца проф. Гвідо Гаусманн, професорка Тая Пентер із Гайдельберзького університету ім. Рупрехта й Карла, докторка іст. наук, професорка Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова, а наразі запрошена дослідниця Інституту досліджень Східної та Південно-Східної Європи ім. Г.Ляйбніца Поліна Барвінська та д-р іст. наук, проф., гол. наук. співроб. Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України Юрій Шаповал.

Два дні роботи видалися насиченими і продуктивними. На початку конференції з вітальним словом до учасників звернулися безпосередньо присутні німецькі історики з Регенсбурга, дослідники питань східноєвропейської історії: директор інституту Ульф Бруннбауер та Гвідо Гаусманн. Від імені українських істориків до вітань в онлайн-форматі долучився голова української секції НУКІ проф. Ярослав Грицак і керівник міжнародного відділу Одеського національного університету ім. І.І.Мечникова проф. Юрій Грінченко.

¹ Авторки щиро вдячні професорці Поліні Барвінській за надану інформацію щодо хронології інституційного розвитку.

У перший день конференції працювали дві панелі. Головою першої, присвяченої пропаганді під час нинішньої війни Росії проти України, була Тая Пентер. Особливості бачення і сприйняття, дилеми позиційності дослідників воєнного конфлікту у власній країні та за її межами було представлено в доповіді професорки кафедри соціології Українського католицького університету *Вікторії Середи*. Наявність конфлікту вимагає швидкої реакції і втручання у ситуацію з боку політиків, державних установ, міжнародної дипломатії й науковців. Доповідачка відзначила, що позиції дослідників зовні та всередині конфлікту різняться, оскільки зовнішнім довіряють більше, а внутрішні стикаються з необхідністю представити й узгодити різні погляди з почуттям власної соціальної відповідальності.

Характеристику сутності нинішнього путінського режиму зробив у своєму виступі німецький політолог *Андреас Умланд*. У доповіді було представлено два застосування поняття «фашизм» до ідеологій В.Жириновського й О.Дугіна, концептуалізацію російської «спеціальної воєнної операції» як випадку можливого нового підтипу фашизму, котрий можна попередньо назвати «місіонерським». На думку А.Умланда, аргументація Кремля щодо «спецоперації» в етно- та ультра націоналістичних термінах падає під поняття «фашизм». Висновком обговорення, що виникло після доповіді, було визнання російського режиму як авторитарного з ознаками фашизму.

Розвиток технічних засобів сучасності та популярність соціальних мереж зумовили появу великої кількості мемів і карикатур у ході війни. Цьому питанню присвячувався виступ канд. політ. та філолог. наук, фахівця в галузі комунікаційних й інформаційних технологій зі Львова *Ореста Семотюка*. Представлення образів В.Зеленського та В.Путіна в політичних карикатурах стало фрагментом дискурсивного виміру війни, реалізованого в гумористичному медіаполітичному полі на національному й міжнародному рівнях. Це добре співвідноситься з реальністю, в якій відбулося стрімке зростання глобального інтересу до України, поступової зміни у ставленні до подій світових лідерів, наслідком чого стала міжнародна військово-політична допомога Україні, перетворення Росії та її очільника на ізгоя. Доповідач зосередив увагу на тому, як об'єкти і спрямованість політичної сатири впливають на вибір її засобів.

Продовженням попередньої тематики став виступ *Олександра Панкєєва* з Канадського інституту українських студій Альбертського університету, що стосувався використання російською пропагандою за допомогою контрольованих владою інфраструктури та комунікаційних технологій фольклору з метою підтримки населенням війни проти України. У своєму виступі він відзначив, що інструменталізація історії заради політичних інтересів – поширене явище, що також стосується нинішньої війни. Відповіді на запитання підтвердили, що природні особливості фольклору в поєднанні з цифровими технологіями були й залишаються ефективним засобом впливу російської пропаганди на власне населення.

Проф. Київського національного університету ім. Т.Шевченка, д-р іст. наук *Сергій Стельмах* у своєму виступі окреслив позицію німецьких інтелектуалів у ході цієї війни, зазначивши її поляризованість. Однією з перших колективних заяв став заклик до федерального уряду про необхідність переглянути політику Німеччини щодо Росії й виступити на підтримку України. Кількість підписантів, серед яких переважали відомі науковці з поважних університетів і дослідницьких установ світу, в березні 2022 р. досягла 155 («Маніфест 155»). Позицію підтримки України та негайного надання нашій країні озброєння було висловлено у «Відкритому листі 57-ми», ініціатором якого став колишній політик від партії зелених Р.Фюкс. Натомість заклики до негайного підписання миру між Україною та Росією було висловлено у відкритому листі до канцлера О.Шольца відомої журналістки й феміністки А.Шварцер.

Учасники конференції зійшлися на думці, що попри голоси певної групи публічних інтелектуалів, важливими є заяви й відкриті листи німецьких інтелектуалів, котрі засуджують напад Росії на Україну, стверджують про авторитарну сутність нинішнього російського режиму та глибоке коріння російської агресії проти нашої країни.

Під головуванням професорки Регенсбурзького університету Катрін Бек та за участі дискусантки Рікарди Вульпіус було проведено другу панель, тематикою якої став аналіз історичного українського дискурсу у ході війни. Використанню Росією історичної тематики як зброї присвятила свій виступ кандидатка іст. наук, ст. наук. співробітниця Інституту історії України НАН України *Яна Примаченко*, відзначивши, що російський політичний режим характеризується політологами як гібридний, який імітує певні демократичні процедури, уникаючи при цьому ротації керівних осіб і груп. Із приходом до влади В.Путіна почалася консолідація медіа в руках держави, що стало невід'ємною частиною його авторитарного режиму, особливо у 2014–2016 рр. У той час російські ЗМІ перейняли фейк як жанр, а мультимедійний сторітеллінг став частиною політичної стратегії. Учасники конференції погодилися з висновками доповідачки про використання Росією історичного наративу з метою виправдання та забезпечення підтримки власним населенням війни проти України.

Темою, що давно й активно пропагується в Росії, є її протистояння Заходу. Аргументоване розкриття антизахідних меседжів російської офіційної пропаганди було представлено в доповіді *Гіба Казакова*, який проводить нині дослідження в Гіссенському університеті. З метою виправдання загарбницької війни, російські ЗМІ поширюють різноманітні «теорії змови» та вигадки, зокрема про нібито «розробку

американцями біологічної зброї в Україні», пов'язуючи їх зі псевдонауковою літературою та пізньюрадянськими міфами про «секретну біологічну зброю Заходу». Важливим є розкриття антинауковості подібних тез, які залишаються популярними на російському книжковому ринку та у ЗМІ цієї країни.

Використання Росією різноманітних засобів пропаганди, зокрема медіа, в умовах поточної війни проти України майже нічим не відрізняється від, приміром, періоду Першої світової. Разочу схожість між представленням образу німців як «підступних ворогів», здатних на «холоднокровні злочини», з подібними наративами нинішньої роспропаганди на прикладі київської преси 1914–1918 рр. продемонстрував у своєму виступі канд. іст. наук *Іван Басенко*, зазначивши, що багато методів медіа-агітації та наклепу тих часів успішно застосовуються й сьогодні. У пошуку відповіді на питання, чи слід приписувати цю подібність універсальним правилам громадської думки, було проведено паралелі з сучасністю. Аналогічно публічне розпалювання воєнної істерії стало прелюдією до конфлікту, що вибухнув 1914 р. Прагнення досягти моральної переваги над ворогом, позиціонування війни як «зіткнення цивілізацій», відмова від культури ворога – усе це повторилося на новому рівні вже на сучасному етапі.

Друга світова війна також стала об'єктом маніпуляцій зі свідомістю як росіян, так і світової спільноти, показуючи перших головними та єдиними в ній переможцями й формуючи образ українців як нібито «колабораціоністів». Саме такі висновки розглядаються у шкільних підручниках, за якими навчаються школярі в Росії та на захоплених нею українських територіях. Ці тези стали темою виступу д-ра іст. наук, проф. Криворізького державного педагогічного університету *Дмитра Титаренка*. Гострі історичні й політичні дискусії, що розгорнулися навколо минулої війни в умовах воєнного конфлікту на Донеччині та Луганщині 2014–2021 рр. набули нових конотацій. Особливістю медійного дискурсу стало проведення прямих історичних паралелей, наголос на схожості ситуації «боротьби за Батьківщину» та інша подібна риторика. Присутні відзначили, що неупереджений погляд на минуле є однією з найважливіших передумов для завершення нинішньої війни.

Виступи учасників другої панелі прокоментувала й узагальнила дискусантка докторка історії з Мюнхенського університету, експертка з історії Російської імперії *Рікарда Вульпіус*.

На завершення першого дня конференції з ключовою доповіддю «Соціальні медіа як сучасна зброя у війні Росії проти України» виступила *Анастасія Магазова*. Випускниця Таврійського національного університету, журналістка й кореспондентка, проаналізувавши контент соціальних мереж, дійшла висновку, що нинішнє збройне протистояння стало першою вірусною війною, котра охопила користувачів соцмереж усіх вікових, соціальних груп на різних територіях. Україна змогла виграти цю інформаційну війну, спираючись, насамперед, на доступність автентичних історій із першоджерел, зв'язки українців із людьми в усьому світі, продемонструвавши рідкісне єднання громадянського суспільства та влади. На противагу, в Росії вплив влади на громадян через пропаганду у соціальних мережах є тільки внутрішнім. В обговоренні представленого дослідження було висловлено підтримку припущенню авторки, що активність українців у соцмережах не дасть згаснути інтересу до воєнних подій, дозволить задокументувати злочини росіян та сформує історичні наративи.

Другий день роботи конференції розпочався із засідання третьої панелі, що мала назву «Кінець імперії: медіа в Україні під час Першої світової війни». Модерував роботу д-р *Петру Негура* з Вільного міжнародного університету в Кишиневі, а дискусанткою виступала професорка *Поліна Барвінська* (Інститут досліджень Східної та Південно-Східної Європи ім. Г.Ляйбніца, Регенсбург).

Першою доповіддю став виступ завідувачки кафедри історії України *Житомирського державного університету ім. І.Франка* професорки *Вікторії Венгерської* «Імперії, націотворення і пропаганда напередодні та в умовах Першої світової війни (український контекст)». Ключове питання, пошук відповіді на яке запропонувала доповідачка: як відображалася й використовувалася у пропаганді під час тієї війни імперська ситуація XIX ст., що пов'язувалася з паралельним розвитком як національних рухів, так і «офіційних» націоналізмів? Ідентифікаційні процеси, які безпосередньо пов'язувалися з розвитком національних рухів, інтенсифікувалися, а умови перебування на фронті, в таборах для військовополонених і переміщених осіб стали чинником їх посилення. Пропаганда ворогуючих блоків спрямовувалася на різні категорії та верстви населення як усередині імперій, так і на окупованих територіях, а також поширювалася серед бранців, біженців, переміщених осіб. Українці були підданими імперій Романових і Габсбургів, цей факт перетворив їх на особливий об'єкт уваги й, відповідно, пропаганди. Доповідачка зупинилася на аналізі російських плакатів, виконаних у лубочному стилі, та особливостях представлення в них українців. Було зазначено, що умови Першої світової війни активізували боротьбу двох імперських центрів за збереження української лояльності, що мало цілком зрозумілий до очікувань результати та додатково стимулювало розвиток українського національного руху й державотворення.

У виступі професорки, докторки іст. наук *Олени Бачинської* було розкрито тему необхідності проведення інформаційної діяльності українськими політичними партіями, об'єднаннями, державними та громадськими діячами на міжнародній арені в роки Першої світової війни. Можливість реалізувати своє право на створення незалежної держави під час тих подій вимагала поширення інформації про

українців та їх політичні прагнення в європейських країнах. Насамперед це стосувалося Союзу визволення України (СВУ), що проводив інформаційну кампанію в Туреччині, Німеччині, Болгарії, Румунії, Італії, Швейцарії, Швеції, Норвегії. Опіка СВУ військовополоненими-українцями виявила їх різницю з росіянами, сприяла пробудженню та утвердженню національної свідомості. Доповідачка навела низку фактів щодо успішної інформаційної діяльності українських державних і громадських діячів в Османській державі. Водночас вона відзначила складність поширення українських наративів після завершення Першої світової війни через невизнання російською еміграцією українських діячів та прагнення виступати від їх імені. У підсумку було наголошено, що українські діячі активно формували образ України та українців в Туреччині, Болгарії, інформуючи громадськість та урядові кола цих країн про різницю між українцями й росіянами, про важливе місце України в майбутньому союзі європейських держав проти Росії.

Двадцять століття позначене низкою суперечностей і воєн між українцями й поляками. Д-р іст. наук, проф. Львівського національного університету ім. І.Франка *Леонід Зашкільняк* у режимі онлайн зробив спробу розкрити їх генезу та інтерпретації. Фахівець з історії Польщі та українсько-польських стосунків указав на неоднозначність трактувань польсько-українських збройних конфліктів ХХ ст. у сучасній історіографії. Для об'єктивного представлення тих подій, на думку доповідача, необхідно відійти від використання однобічної офіційної польської точки зору, звернувшись натомість до генези суперечностей між українцями й поляками, що полягала в конфлікті інтересів національних рухів на етнічному покордонні, яке охоплювало землі Волині та Галичини, заселені абсолютною більшістю українців. Польські претензії, які випливали з «історичного права» на ці терени та прагнення відновити «історичну» Польщу, невирішеність міжетнічних суперечностей призвели до збройного конфлікту, а точніше – війни між українцями й поляками, котра охопила весь польсько-український кордон. Узагальненням виступу стала підтримка аудиторією тези про необхідність визнання історичної правди, яка сприятиме порозумінню між двома народами та зміцненню стратегічного партнерства між Україною й Польщею на сучасному етапі.

У наступному тематичному блоці головувала докторка наук з історії з Регенсбурзького університету Світлана Сувейка. Перша світова війна продемонструвала наявність гострих національних суперечностей та прагненнє їх вирішити. Виступ д-ра філософії, історика з Єврейського університету в Єрусалимі *Семена Гольдіна* стосувався зв'язку між ставленням російського військового командування до євреїв, жорстокої поведінки солдатів і військової преси з вибухом антиєврейського насилля на окупованій Галичині в 1914–1915 рр. Захопивши у серпні – вересні 1914 р. цей край, Росія трактувала ті події як «повернення споконвічно російських земель» та почала проводити політику російщення. Нова адміністрація визнала економічний вплив та значення євреїв у краї як загрозу російському пануванню. Доповідач відзначив високий ступінь насильства щодо євреїв у повсякденній поведінці російських військ, учинення погромів проти них, що різко відрізнялося від європейських норм. Відповідні настрої підігрівала також російська преса, намагаючись виправдовувати таку поведінку співвітчизників. Дослідник наголосив, що проявлена на Галичині жорстокість росіян щодо євреїв під час Першої світової війни була викликана національною та загарбницькою політикою Росії.

Темі діяльності російських націоналістів в Україні в роки Першої світової та позиції газети «Киевлянин», яку вони представляли, присвятив свою доповідь, яка відбувалася в онлайн-форматі, д-р філософії в галузі історії *Фабіан Бауманн*, котрий проводить дослідження у Чиказькому університеті завдяки гранту Швейцарського національного наукового фонду. У вступі переконливо продемонстровано зміну позиції російських націоналістів в Україні на початку війни, що полягала в готовності конструктивно вирішувати польське, єврейське, українське питання. Така позиція забезпечення «внутрішнього миру» була продиктована зовнішньою політикою та воєнними цілями Росії й передбачала демонізацію ворогів – Німеччини з союзниками. Лютнева революція не змінила позицію російських націоналістів, які залишалися вірними Тимчасовому уряду та вважали Українську Центральну Раду й більшовиків «агентами німецького імперіалізму». На переконання доповідача, політика російських націоналістів в Україні впродовж Першої світової війни була послідовною та логічною внаслідок їхньої давньої одержимості міжнародним становищем, імперською «славою» Росії.

Пропагандистську політику Росії в роки Першої світової на основі аналізу місцевої преси представила учасниця конференції кандидатка іст. наук, доцентка кафедри всесвітньої історії Дніпропетровського національного університету ім. О.Гончара *Валерія Лавренко*. У доповіді було виділено головні положення щодо зусиль влади на інформаційному фронті, зокрема формування образу німців як «ключового ворога Росії». Наголошувалося на «міжцивілізаційному» протистоянні «слов'янського й германського світів», на психічних розладах Вільгельма II, на повній залежності Австро-Угорщини від Німеччини. Продовження війни внесло свої корективи щодо менш емоційного зображення німців. Дослідниця звернула увагу на групу «внутрішніх німців» – місцеву менонітську громаду, ставлення до котрої у пресі змінювалося. Повідомлення про менонітів Російській імперії у

процесі війни зникли зі шпальт і відновилися наприкінці її, що може бути свідченням зниження рівня германофобії в російському суспільстві.

Дискусантом блоку, присвяченого російській інформаційній війні та пропаганді в роки Першої світової, виступив Гвідо Гаусманн. Він узагальнив доповіді, звернув увагу на характерні риси інформаційної діяльності Росії в ті роки, провів паралелі з сучасністю.

Динамічною та яскравою подією стала онлайн-презентація книги проф. Ярослава Грицака «Подолати минуле: глобальна історія України», котра вийшла друком 2021 р. й відразу перетворилася на бестселер. Модераторкою презентації виступила докторка іст. наук, професорка Харківського національного університету ім. В.Каразіна Гелінада Грінченко. До обговорення в основному долучилися українські учасники конференції, які вже знайомі з книгою Я.Грицака. Автор наголосив, що виступ перед професійними істориками завжди відповідальний і підкреслив свою готовність до критики. Професор КНУ ім. Т.Шевченка *Сергій Стельмах* висловив методичні зауваження щодо назви першої частини праці. Я.Грицак наголосив на важливості просування на ринку сучасної історичної продукції (не лише літератури). Провокативні назви, на його думку, є однією із заporук успіху видання. Своїми враженнями і від книги, і реакціями студентів на її зміст та особливості викладу, подання української історії, поділилися співробітники українських вишів. Так, учасниця конференції викладачка ДНУ ім. О.Гончара *Валерія Лаврова* відзначила популярність видання у студентів. Серед виступальників був один із перших рецензентів книги – *Юрій Шаповал*, який указав на особливе захоплення читачів запропонованими в ній міжрозділами, де показано окремі самобутні сторінки української історії.

Основний ракурс роботи четвертої панелі зосереджувався на сприйнятті Другої світової як пропагандистської війни. Модератором виступав директор Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума», а також керівник Музею «Пам'ять єврейського народу та Голокост в Україні» д-р Ігор Щупак із Дніпра, дискусантом був д-р східноєвропейської історії з Галле-Віттенберзького університету ім. М.Лютера Кай Штруве.

Виступ д-ра філософії з історії Рурського університету Бохума *Бенно Ніцеля* відбувався в режимі онлайн і став фактичною презентацією підготовленої до друку його книги «Керівництво масами: Пропаганда, експерти та комунікаційні дослідження в епоху екстриму». Як зазначив автор, метою дослідження було вивчення історії «пропагандистських битв», які велися під час Другої світової між нацистською Німеччиною та сталінським СРСР. Одне з ключових питань, відповідь на яке намагався знайти фахівець: як та якою мірою два тоталітарних режими концептуалізували пропаганду як практику, що ґрунтується на знаннях, та який вид експертизи вони мобілізували? Порівнюючи німецькі й радянські підходи, Б.Ніцель підкреслив активне використання німцями науки про психологічну війну, проте всі переваги їхніх підходів перекреслювалися тотальною ідеологізацією. Німецькі окупанти так і не змогли розробити ефективного способу обробки та оцінювання даних розвідки з метою пропаганди. На відміну від німецьких пропагандистів, радянські не були фахівцями у сфері соціальних наук. Однак, на переконання доповідача, це не мало особливого значення в радянському контексті, де все марксистсько-ленінське мислення вважалося за своєю суттю «науковим». Незважаючи на дотримання політичної ідеології, яка була набагато жорсткішою і складнішою, ніж нацизм, радянські пропагандистські стратеги продемонстрували більшу гнучкість у сприйнятті несподіваного та вдавалися до більш нестандартних рішень порівняно з німцями.

Канд. іст. наук, викладач Національного університету «Львівська політехніка» *Сергій Конюхов* продовжив роботу конференції, звернувшись до учасників зі Львова. Він запропонував доповідь на тему агітації та пропаганди ОУН проти СРСР у 1944–1945 рр. на Східній Галичині, наголосивши, що основними її методами були розповсюдження листівок і брошур, а також вербальний вплив. Серед пропагандистських аргументів, до яких апелювали українські націоналісти: необхідність збереження та розвитку традицій народу, його культурної спадщини, боротьба «до останнього» за свободу. Такі заклики містилися в інформаційних і пропагандистських матеріалах, спрямованих на місцевих мешканців. У листівках, адресованих червоноармійцям, акцентувалася увага на неприйнятних діях радянської влади: згадувався голод, табори, співпраця СРСР і Німеччини. Доповідач підкреслив, що головною особливістю агітаційно-пропагандистської діяльності ОУН та УПА було те, що ця діяльність велася лише в підпіллі. Проте вона була дуже активною та добре організованою.

Серед проблем, які обговорювалися під час роботи конференції, були й питання Голокосту, зокрема малодосліджена тематика його медійних репрезентацій під час Другої світової та в перші повоєнні роки. Кандидатка іст. наук, ст. наук. співробітниця Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума» *Анна Медведовська* розглянула ці питання у своїй доповіді «Медійні репрезентації Голокосту в Україні, 1941–1947 рр.». Дослідниця зупинилася на специфіці радянських репрезентацій українських історій Голокосту, в яких затвердилася і сформувалася основна лінія офіційного дискурсу, що залишався домінуючим до кінця існування СРСР. За шість років, які авторка аналізувала, на її переконання, тема винищення євреїв на окупованих нацистами радянських територіях відпрацювала свій

ідеологічний потенціал. У 1947 р. остаточно було вирішено долю «Чорної книги», яка могла стати ключовим радянським нарративом про Голокост. Її заборона вочевидь поклала край подальшій еволюції цієї проблеми як такої, закріпивши виразну тенденцію до «забування». Доповідачка розглянула особливості репрезентації Голокосту в радянській Україні на шпальтах усесоюзних та республіканських періодичних видань, насамперед газет, а також у літературних і кіноворах.

Паралельно з роботою четвертої панелі відбувалась і п'ята, котра присвячувалася радянським традиціям у пропаганді та міфотворчості. Модерувала її роботу професорка Поліна Барвінська, а функції дискусанта виконував проф. Юрій Шаповал, який у своєму авторському стилі не просто коментував, а запропонував справжній майстер-клас як знавець історії, а також кінодокументалістики та фільмографії.

Роботу панелі відкрила доповідь докторки іст. наук, професорки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського *Ольги Коляструк*, присвячена дослідженню мілітаризму у практиках і методах радянської преси міжвоєнного періоду. Авторка запропонувала розглядати міжвоєнний період як час продовження війни більшовиків зі власним суспільством. Його деморалізація тривалим і виснажливим воєнним лихоліттям та революцією вимагала повторної мобілізації й утримання під контролем із метою збереження влади та досягнення поставлених цілей у «побудові соціалізму». Радянська модернізація проводилася під гаслом створення «нового світу» й «нової людини». Ці поняття мали не конструктивістський характер, а суто військовий. Більшовики монополізували право на використання інформації, екстраполювали норми військової цензури на всю пресу, перетворили її у триєдиний системно-оперативний мобілізаційний інструмент своєї ідеології й політики (за В.Леніним: агітатор – пропагандист – організатор). Де-юре легітимізація насильства над цивільним населенням здійснювалася у ході реалізації політики воєнного комунізму. Преса сприяла його фактичному продовженню. Підсумовуючи, доповідачка наголосила, що основним змістом преси була боротьба за мобілізацію «мас» на виконання цілей держави, вона слугувала консолідації прихильників більшовицької ідеології, сприяла утвердженню тоталітарної державної системи та готувала суспільство до початку нової війни.

Докторка іст. наук, професорка кафедри історії України Житомирського державного університету ім. І.Франка *Ольга Білорубець* продовжила роботу панелі, зосередившись на розгляді та аналізі методів ідеологічного впливу й засобів пропаганди під час війни більшовиків проти УНР та радянсько-польської війни. У своїй презентації дослідниця використовувала візуальні матеріали, значна частина яких походить із колекції «Про незалежність Польщі» з Варшавського музею незалежності. Доповідачка підкреслила, що промислово-аграрна Україна завжди була сферою особливої уваги більшовиків. Збереження контролю над нею залишалося однією з важливих умов утримання ними влади, а пропаганда перетворилася на один із ключових інструментів цього. Соціалістичні ідеї було трансформовано у прості, лаконічні, привабливі гасла. Свої ідеологічні кампанії комуністичні ідеологи будували з урахуванням прagnень та інтересів різних груп населення. Прагматизм і тверезий розрахунок поєднувалися із популізмом та цинічною брехнею, що давало значні результати.

Старша наук співробітниця відділу кіно Музею театрального, музичного та кіномистецтва України, заступниця редактора журналу «Кіно-Театр» *Анастасія Канівець* брала участь у роботі конференції в режимі онлайн. Її доповідь «Українські визвольні рухи ХХ ст. в радянському кінематографі: конструювання міфу» присвячувалась аналізу презентацій представників українського руху у широкому й маловідомих фільмах як радянського періоду, так і сучасних російських екранізаціях та участі в них українських акторів. Наголошувалося, що радянський кінематограф виконував завдання дискредитації українських урядів та рухів, їхніх лідерів і рядових учасників. Для цього використовувалися різні механізми створення образу в переважно гротескно-сатиричній формі. Для фільмографії радянського періоду характерним було наголошення на несамостійності та слабкості українського руху, що ставило під сумнів саму ідею потенційної незалежності України. Методи репрезентації, які сформувалися в кінематографі з 1920-х рр., не втратили свого значення й сьогодні, знаходять відображення в російському кінематографі, сучасна російська пропаганда продовжує їх активно експлуатувати.

Підсумки конференції було підбито на заключному засіданні, на якому виступили М.Шульце Вессель та Я.Грицак. Вони відзначили актуальність тематики, заглибленість і зацікавленість нею дослідників, представлені в доповідях вагомі аргументи, нові підходи та концепції у вирішенні проблемних питань історії. Конференція в Регенсбургу проходила за добрими традиціями класичних наукових заходів. Наявність модераторів і дискусантів – фахівців із проблематики, винесеної в тему панелі, перетворювала кожне засідання на серйозний дискусійний майданчик.